

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA MUSIQA SAN'ATINING FAOLIYATI

Turdimurodov Nuriddin

Sharof Rashidov nomidagi

Samarqand davlat universiteti Tarix fakulteti

“Tarixshunoslik va manbashunoslik” kafedrası

Magistranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ikkinchi jahon urushi yillarida musiqa san'atining faoliyati haqida ba' tafsil ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekistonda madaniy hayot, adiblar, kompozitor, bastakor, S. L. Ginzburg, B. A. Struve, X. S. Kushnaryov, Tolibjon Sodiqov, Nabijon Hasanov.

Annotation. This article provides detailed information about the activities of music art during the Second World War.

Keywords: cultural life in Uzbekistan, writers, composer, composer, S.L. Ginzburg, B.A. Struve, H. S. Kushnaryov, Talibjon Sadikov, Nabijon Hasanov.

Urush yillarida xalqlarning iqtisodiy turmushlari mushkul kechishiga qaramay, O'zbekistonda madaniy hayot va musiqiy yo'nalishlar davom ettirildi. Mamlakatdagi barcha teatr va konsert brigadalari, musiqa muassasalari, o'quv bilim maskanlari, konservatoriya hamda shu kabi madaniy muassasala o'zlarining faoliyat yo'nalishlarini urush mavzusiga yo'naltirdilar. Adiblar, kompozitor va bastakorlar o'zlarining ijodida vatanparvarlik pafosini ochib berishga zo'r g'ayrat bag'ishladi. Musiqalarda ham hatto vatanparvarlik ovozlari sezilar, zambaraklar tovushi bilan raqobat qilar, fashizmga qarshi kurashib, uning kirdikorlarini fosh etishga bor kuch-g'ayratini sarflar edi.

1940-yillar xalqimizning turmush tarsi va hayotida og'ir kunlar sifatida o'tgan bo'lsa ham, madaniyat va ma'rifat sohasida bir qadar yangi o'quv muassasalari, madaniy-oqartuv va san'at maskanlari ochildi. Jumladan, 1941-yili Toshkent xoreografiya o'quv bilim yurti ochilishi katta voqea bo'ldi. Mazkur xoreografiya maktabi xodimlari va ularning tarbiyalanuvchilari fronlarda jangchilar uchun ko'plab gastrollar uyushtirish tashabbuskori bo'ldi. 1943-yili Muqimiy nomidagi Respublika davlat davlat musiqali drama va musiqali teatr uchun hashamatli, komediya teatriga moslashgan, yangi hashamatli bino qurib berildi 1943-yili O'zbekiston FA va akademiyaning ba'zi ilmiy muassasalari tashkil etildi. O'zbekiston san'atshunoslik ilmiy tadqiqot institutining huzurida 1943-yildayoq o'zbek xalq cholg'u asboblari rivojlantirish uchun mo'ljallangan alohida laboratoriya ochildi. Ushbu laboratoriyada musiqashunos Ashot Ivanovich Petrosyans bilan birgalikda Leningrad konservatoriyasining professorlari¹: S. L. Ginzburg, B. A. Struve va X. S. Kushnaryovlar ilmiy ish olib borishdi. 1944-yilda

¹ Urush yillari Leningrad konservatoriyasi Toshkentga evakuatsiya qilingan edi

Toshkentda davlat teatr va rassomchilik institutiga asos solindi. Mamlakatimizning viloyatlarida va yirik shaharlaridagi markazlarda o'zbek, Rossiya dramali teatrlari, o'zbek musiqa drama va komediya teatrlari ixlosmandlarga ilmiy-ma'rifiy va madaniy xizmatlar taqdim etdi. Teatrlar arenalarida urush mavzusiga atalgan, vatan tuyg'usi va inson qadrini ulug'lovchi g'oyalar bilan yo'g'rilgan konsert dasturlari ijrosi davom etdi. Bular qatorida tarixiy mavzularga ham murojaat qilindi. "Tohir va Zuhra" (S. Abdulla pyesasi, T. Jalilov musiqasi), "Muqanna" (H. Olimjon pyesasi, Yu. Rajabiy va G. Mushel musiqasi), "Qo'chqor Turdiyev" (Sobir Abdulla va Chustiy pyesasi, Yunus Rajabiy musiqasi), musiqali drama sahna asarlari tomoshabinlarga taqdim etildi. Xalqning ma'naviy tomonlama ta'minlanishi uchun

Toshkent shahrida ikkita: opera va balet teatri shu bilan birga Toshkent viloyatining Yangiyo'l shahrida maxsus davlat musiqali drama teatri o'z faoliyatlarini yo'lga qo'ydi. Ta'kidlash lozimki, "Yangiyo'l teatri"da 1942-yilda birinchi o'zbek qahramoni andijonlik jangchi "Qo'chqor Turdiyev", 1944-yilda esa tarixiy mavzuda "Muqanna" nomli musiqali dramalarining ilk taqdimoti amalga oshirildi. Teatrlarda sahna asarlarini havola etishda, konsert dasturlarini tayyorlashda va ularning namoyishini tashkil qilish borasida Ukraina, Belorusiya, Moskva va Leningrad kabi shaharlardan tashrif buyurgan istedodli sahna aktyorlarini hamda musiqachilarining qatnashishlari musiqiy ijrochilik saviyasini ko'tarishda muhim ahamiyat kasb etdi. Zalvorli urush yillarida ham O'zbekiston bastakorlar uyushmasi, O'zbekiston xalq artisti, bastakor Tolibjon Sodiqov boshchiligida, jamiki san'at ahlining markaziga aylanib borar edi. Ushbu mavzu to'g'risida musiqashunos I. N. Karelova "Песня и романс"² maqolasida bunday ma'lumot beradi: "O'zbekiston kompozitorlar uyushmasida har kuni endigina yozilgan qo'shiq yoki yirik asarlarni eshitib bo'lgach muhokama qilinardi.

Urush yillarida bastakor Nabijon Hasanov ijodi ham ancha samarali amalga oshirildi. 1942-1944-yillarda o'tkazilgan O'rta Osiyo va Qozog'iston san'at haftaliklarida ham juda faol ishtirok etardi. Urush yillarida sahna yuzini ko'rgan "O'zbekiston qilichi" spektakliga Nabijon Hasanov musiqa bastaladi.³

Urush alangasi avj olgan vaqtda Leningrad, Ukraina, Belorusiyalardan tashrif buyurgan kompozitorlar, musiqashunoslar, qobiliyatli cholg'uchilar qatnashar edilar va o'zlari bastalagan musiqiy asarlarni tomoshabinlarga taqdim etardilar. Ushbu kompozitorlar tomonidan yaratilgan yaratilgan ijrolarning ko'plari urush, vatan, inson qadr-qimmatini kabi masalalarni yoritib berishda ahamiyatli edi. Ijodiy muhokamalar esa juda qizg'inlik bilan tanqidiy ruhda kechar edi. Urush yillarida ko'plab "Mudofaa" va lirik qo'shiqlar yozildi. Ushbu qo'shiqlardan eng jozibalilari ijrochilarga tavsiya etilib, hatto ularning ayrimlari nashr ham qilingan edi. Ular ichida quyidagi qo'shiqlarni nomlarini keltirish mumkindir: bastakor T. Jalilovning kompozitor M. Shteynberg bilan birgalikda yozilgan "O'zbekiston

² "Музыкальная культура Советского Узбекистана". Т.: 1955. // "Песня и романс".

³ A.JABBOROV, S.BEGMATOV, M.AZAMOVA. O'ZBEK MUSIQASI TARIXI. T-2008., 48-bet

doim tayyor” (T. Fattoh soʻzlari), M. Ashrafiyning “Kel”, “Qasam”, “Arzimni yorga ayting” (Uygʻun sheʻrlari); M. Burhonovning “Jangchilar qoʻshigʻi”, xor solistlar uchun yozilgan “Ey ulugʻ ustoz” (T. Fattoh soʻzi), “Ishqida” (Uygʻunning soʻzi); kompozitor M. Xarratovning “Sevimli Vatan”, “Jangovor qoʻshin” (Davronga tegishli soʻzlar) shuningdek, “Yigitlar” (Uygʻunning soʻzlari); kompozitor Sh. Sohibovning “Bayrogʻimiz” (T. Fattoh qalamiga mansub), “Vatan oʻgʻloni”, “Ey dilbar” (Chustiy ijodidan), “Dilnavoz”, (A. Navoiy soʻzi) singari xor uchun moslangan qoʻshiqlar; M. Leviyevning “Oʻzbek oʻgʻli”, “Biz dohiy farzandlari”, “Maydondamiz” (M. Shayxzoda soʻzlari) va “Vatan chaqirmoqda” (T. Toia soʻzi); D. Zokirovning “Ol qasos”, “Jangda bardam boʻl” (S. Abdulla soʻzi); bastakor Nabijon Hasanovning “Nayzabardor” va “Ofarin” (T. Fattoh soʻzlari); S. Yudakovning “Qonga-qon, jonga jon” (T. Fattoh soʻzi), “Otlig askar qoʻshigʻi” (Mirtemir soʻzi) kabi qoʻshiqlar misol boʻla oladi. Oʻzbek musiqali teatr jamoalari, kompozitor va dramaturglar bilan hamkorlikda urushning dastlabki kunlaridan boshlab butun ijodiy ish faoliyatlarini gʻalaba uchun bagʻishladilar. Jumladan, urushning birinchi oylaridayoq Muqimiy nomidagi respublika musiqali teatr jamoasi “Qurbon Umarov” nomli musiqali sahna asarini muxlislarga taqdim etishgan. Ushbu sahna asarini Sobir Abdulla hamda Chustiy, musiqasini esa Toʻxtasin Jalilov va G. Shperlinglar yozishgan. Keyingi yillarda yana bir qancha sahna asarlari dunyo yuzini koʻrdi. Ular jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin: “Qasos” Yunus Rajabiy hamda B. Nadejdinlar musiqasi asosida, Sh. Tuygʻun hamda Amin Umariylarning pyesasi, “Nurxon” Toʻxtasin Jalilov musiqasi, Komil Yashin asari asosida “Oftobxon” X. Toʻxtasinov hamda G. Mushellar musiqasi, Komil Yashin asari, Oʻzbek opera hamda balet teatrida ham urush yillarida koʻplab nodir asarlar tomoshabinlarga havola etildi. Ularga quyidagilarni misol keltirish mumkin: “Davron ota” T. Sodiqov bilan A. Kozlovskiylar musiqasi, Sobir Abdulla, Chustiy va Komil Yashinlar asari asosida, “Sherali” Muxtor Ashrafiy, S. Vasilenko, A. Kozlovskiylar musiqa mualliflari, H. Gʻulom, B. Xalilov asari; “Oʻzbekiston qilichi” T. Sodiqov, Mutavakkil Burhonov, S. Vaynberg, T. Jalilov, N. Hasanov, A. Klumanyovlar musiqalari asosida, S. Abdulla, H. Olimjon, O. Uygʻun, N. Pogodinlar soʻzi asosida.⁴

Urush yillarida Toshkent viloyati Yangiyoʻl drama teatrida ham quyidagi sahna asarlari tomoshabinlarga taqdim etildi: “Qoʻchqor Turdiyev” (Sovet Ittifoqi qahramoni) Yunus Rajabiy musiqasi, Sobir Abdulla hamda Chustiy asarlari, “Muqanna” Yunus Rajabiy hamda G. Mushellar musiqasini bastalagan, H. Olimjon pyesasi asosida sahnalashtirilgan. Urushning birinchi yilida opera hamda balet teatr jamoalari quyidagi asarlarni sahnalashtirdi: “Mirzo Ulugʻbek” A. Kozlovskiy musiqasi asosida, G. Gerus hamda A. Kozlovskiylar librettosi, “Mahmud Torobiy” O. Chijko musiqasi, Oybekning opera librettosi.

Shuningdek urush mavzusiga hamohang tarzda sahnalashtirilgan-”Ледовое побоище” (“Muz ustidagi jang” asari) G. Taranov musiqasi asosida, G. Taranov

⁴A. JABBOROV, S. BEGMATOV, M. AZAMOVA. OʻZBEK MUSIQASI TARIXI. 54-bet, T-2008

hamda N. Varlamov opera librettosi; S. Vasilenkoning “Oqbilak” nomi bilan atalmish baletlari sahnada jonlantirildi.

Bastakor J. Bizening muallifligidagi “Karmen” nomli operani shoirimiz Mirtemir o'zbek tiliqa birinchi marta tarjima qilib tomoshabinlarga havola qilgan. katta madaniy voqeaga aylandi.

Urushning davomida simfonik va vokal - simfonik musiqa ham rivojlanib keldi. Ushbu borada bastakorlar milliy asarlar yaratishda davom etishdi. Kompozitsiya g'oyalarini o'zlashtirib borishda ijobiy izlanishlar va yaxshi natijalarni etdilar. Bu janrlarda yaratilgan san'at asarlari g'oyaviy maqsadi bilan davr talabiga javob bera oladigan qahramonlik - jasorat va dushmanga nafrat his-tuyg'ularini uyg'unlashtiradigan yirik musiqiy asarlar sifatida vujudga kelar edi.

Soha rivoji davomida V. A. Uspenskiyning “Muqanna” (1943-yil) nomi ostida besh qismdan iborat (“Karvon”, “Olovga sig'inish”, “Irodaga qarshi raqs”, va

“Guloyinning chiqishi”) syujetlari e'tiborga molikdir. Ushbu asar H. Olimjonning “Muqanna” dostoni ta'siri ostida yozilgan edi. G. A. Mushel muallifligidagi 1941-1942-yillarda yaratilgan ikkita simfoniyasi va “Farhod qurilishi” (A. Lagutin so'zi) nomidagi kantatasi, M. Ashrafiyning (S. Vasilenko hamda A. Kozlovskiylarning tahririda ostida) yaratilgan “Qahramonlik simfoniyasi” (1943-yil), “Zafarlarga Ofarin” nomidagi ikkita simfoniyasi hamda “Tantanali marsh”; M. O. Shteynbergning kompozitor K. Jabborov bilan birgalikda yaratilgan “Simfoniya-rapsodiya”si, “Ilg'or” uvetryurasi, V. Voloshinovning “O'zbekcha syuita”si, G. Mushelning ikkinchi fortepiano konserti, V. Levitinning “Muqaddas urush” (“Священная война”) oratoriyasi; A. Kozlovskiy hamda B. Arapovlarning “Jaloliddin Xorazmiy” (O. Kamtar so'zi) oratoriyalari (1944-yil). S. Yudakov muallifligidagi “G'alaba” (G'. G'ulom so'zi qalamiga mansub) kantatasi kabi asarlar misol keltirish mumkin.

Ta'kidlash joizkiki, urush yillarida Toshkent viloyatidagi hamma teatr shuningdek, konsert jamoalari sayyor konsert hamda spektakllar berib borishdi.

Ularning urush yillarida badiiy samarasi 4000dan ortiq konsert, spektakllar adabiy suhbatlar va madaniy kechalarni tashkil etdi.

Dirijor I. Musin boshchiligida o'zbek filarmoniyasining simfonik orkestri Leningrad konservatoriyasining simfonik orkestrlari birlashmasi bilan hamkorlikda 1942-yilning 22-iyunida ulug' rus kompozitori Dmitriy Shostakovichning urush yillari Leningrad qalqonida yaratgan 7-simfoniyasining ijro etilishi katta badiiy ahamiyatga molik voqeaga aylanib ketdi. Leningradlik olimlarning tashabbusi bilan O'zbekiston musiqa tarixida, musiqiy merosni o'rganish va san'atkorlar faoliyatiga bag'ishangan, S.Ginzburg muharrirligi ostida muallimlar jamoasi tomonidan yaratilgan “Пути развития узбекской музыки” (“O'zbek musiqasining rivojlanish yo'llari”) nomli maqolalar to'plami, 1946-yili Leningradida nashr etildi. Urush yillari maxsus tashkil qilingan “Front – konsert brigada” jamoalarining matonatli xizmatlari “O'zbek musiqasi tarixi” sahifalarida yorqin iz qoldirdi. Mazkur jamoalar a'zolari asosan o'zbek filarmoniyasi, o'zbek

va rus opera - balet teatrlarining, o'zbek radiosi, Toshkent va Leningrad konservatoriyalarining xonanda, sozanda, raqqosa va turli ansambllari san'atkorlaridan tashkil topgan edi.

Aynan, o'sha olovli yillarda O'zbekistondan 15 ta "front konsert brigadalar" faoliyat ko'rsatdi. Ulaming har birini faoliyati katta doston, deyish mumkin. Urush davrining mashaqqatlariga mardonavor chidab o'zbek musiqa san'atini jangchilar orasida yorqin namoyish etganlar orasida: Tamaraxonim, Halima Nosirova,

Gavhar Rahimova, Komuna Ismoilova, Mukarrama Turg'unboyeva, Mehri Abdullayeva, Isaxor Oqilov, Narzulla Yoqubov, Muhiddin Qoriyoqubov, Roziya Karimova, Dadaxo'ja Sottixo'jayev, Mamadaziz Niyozov, Fahriddin Sodiqov, Dadaali Soatqulov, Muhammadjon Mirzayev, Yelizavetta Petrosova, Qumrixon

Qodirova, Sora Samandarova, Xadicha Hakimova, Saida Safarova, Tamara Korolyova, Roza Beglanova, Ruqiya Azimova, Poshsho Matchonova, Anjelika Maskalyova, Sayyora Arzumanova, Habib Rahimov, Nabi Hasanov, Ergash Shukurullayev, Po'lat Rahimov, O'g'iloy Masharipova, Vanda Perachina, G'ofur Solixov, G'affor Vallamatzoda, Shohnazar Sohibov, Abduqodir Ismoilov, Usta Olim Komilov kabi boshqa o'nlab san'atkorlarning nomlari hurmat bilan tilga olinadi. "Front konsert" brigadalarida xizmat qilganlar hukumat mukofotlari, faxriy unvonlar, harbiy orden medallar bilan taqdirlandilar. Tamaraxonim "Qizil yulduz" ordeni va kapitan unvoni bilan Gavhar Rahimova "Qizil yulduz" ordeni, D.Soatqulov "За отвагу" medali bilan, S.Sodiqov, R.Baglanova, G.Azimova,

X.Rahimovalar "За боевые услуги" medali bilan va boshqa hamma qatnashchilar "За победу над Германией 1941 - 1945" medali bilan taqdirlangan edilar. Shunday qilib, urush yillari mashaqqatli va qiyinchiliklariga qaramay O'zbekiston to'laqonli mustaqil hayot kechirdi. Respublikamizda istiqomat qilgan barcha san'atkorlarning har biri buyuk g'alabani yaqinlashtirishga jonini fido etib, xalqqa, front jangchilariga xizmat qildilar. Shu bilan birga ayrim san'atkorlar qo'llarida qurol bilan jang maydonlarida fashistlarga qarshi kurashdilar. Ular orasida M.Leviyev, G.Sobitov, M.Yusupov, V.Knyazev, T.Jumayev, X.Izamov, A.Muhammadiyev, F.Nazarov, A. Otajonov, Sh.Ramazonov, B.Gienko, V.Zudov kabi kompozitorlar va M.Axmadiyev, M. Kovbas, A. Jabborov kabi musiqashunoslar harakatdagi harbiy qismlar orkestrida va ansambllarida xizmat qilishdi. Urushda qurbonlar orasida yozuvchilar, teatr, kino musiqa, tasviriy san'atning vakillari va namoyandalar ham bor edi. Adabiyot va san'atimizning oltin sahifalarini yaratgan yurtdoshlarimiz xotiramizda va qalbimizda mangu yashaydi.